

L'EXERCICI DE LA JUSTÍCIA SENYORIAL A LA BAIXA EDAT MITJANA: EL CAS DE LA BARONIA DE QUERALT ¹

Gerard CARCELLER BARRABEIG

Un dels mecanismes d'exacció i control social més profitós i preuat que van tenir al seu abast els membres de la classe feudal medieval va ser el de poder exercir i aplicar la justícia privada, amb total immunitat, a l'interior de les seves senyories. Aquest poder coercitiu propi del feudalisme, juntament amb l'arbitrarietat d'actuació que cal associar-li, esdevé un important indicador no només per valorar la ingerència dels senyors del gran domini en les conductes i els comportaments de l'enorme massa de camperols que conformaven la comunitat, sinó també per avaluar el grau de control i de sostracció sobre les economies pageses d'aquests territoris.

L'origen de les transferències i les concessions dels drets i les competències judicials pròpies de l'autoritat pública a mans privades cal cercar-lo en una successió secular d'atorgaments i donacions de privilegis que van anar rebent els feudals a canvi de favors, serveis i fidelitats a la monarquia durant un moment o altre del procés de feudalització. Però hi havia també una

¹ Aquest article forma part d'un estudi més ampli que, sota el títol "Organització i gestió econòmica d'un espai feudal: la Baronia de Queralt (segle XV)", va constituir la tesi de llicenciatura de l'autor, llegida a la Universitat Rovira i Virgili al mes de febrer de 1996, realitzada sota la direcció de la doctora Coral Cuadrada.

altra possibilitat: la de la usurpació progressiva d'aquestes atribucions exercida per part dels *potentes* i dels administradors locals aprofitant moments de feblesa conjuntural de l'autoritat pública que, amb el pas dels anys, va ser sancionada per la nova llei dels senyors. Ambdues opcions s'alternaren al llarg de l'edat mitjana, la qual cosa va conduir a una progressiva privatització de la justícia —és a dir, al desenvolupament de les jurisdiccions senyoriales— que es va convertir en una constant en molts territoris europeus, assolint en els segles XIV i XV uns nivells de desenvolupament realment sorprenents².

Volem destacar, des de bon principi, les dues conseqüències immediates, al nostre parer també les més significatives, que comporta aquesta privatització. D'una banda, la detenció dels drets de justícia en les mans del senyor el convertia en la màxima autoritat judicial de qualsevol causa o procés que es dugués a terme dins el seu domini, alhora que li proporcionava una eina de potestat total i un mecanisme de control eficaç per reproduir o modificar qualsevol de les accions individuals, les activitats econòmiques i els comportaments socials de tots i cadascun dels residents del terme senyorial. D'aquesta manera, a través de la justícia dominical, el titular de la senyoria pot regular en benefici propi qualsevol aspecte de la vida quotidiana de la comunitat, des dels comportaments estrictament morals fins a altres actituds relacionades directament amb els processos de producció i de treball³.

² Aquestes qüestions són tractades per Léopold GENICOT, *Comunidades rurales en el Occidente medieval*, Crítica, Barcelona, 1993 (edició original anglesa publicada per The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1990) sobretot pàg. 83-118. L'autor considera la possibilitat de l'ennobliment d'alguns personatges mitjançant aquestes pràctiques i ens diu que: "*Se podían crear señoríos mediante concesiones de autoridad pública [...] para ganar adeptos o para recompensar a un sirviente: la obtención de la alta justicia introducía a una persona en la nobleza*", pàg. 84. Vegeu també un cas concret, el d'Aragó, on disposem de l'estudi de síntesi d'Esteban SARASA SÁNCHEZ, *Sociedad y conflictos sociales en Aragón: siglos XIII-XV. (Estructuras de poder y conflictos de clase)*. Siglo Veintiuno Editores, Madrid, 1981, sobretot pàg. 149-164, on s'analitzen algunes de les concessions i dels atorgaments fets als nobles del regne (entre ells Don Juan Fernández de Heredia, Juan Martínez de Luna, l'infant d'Aragó, Lope Ximénez de Urrea, Juan de Coscúen, etc.) durant aquesta època. Segons l'autor, en els regnats d'Alfons IV el Magnànim i Joan II "*son frecuentes los documentos de concesión y confirmación de la jurisdicción señorial de un territorio incluyendo, en ocasiones, el mero y mixto imperio sobre los vasallos*", pàg. 151.

³ Ja ho va anunciar en el seu moment Marc BLOCH, *La sociedad feudal*, Akal/universitaria. Serie Historia Medieval, Madrid, 1986, on, com acostumava a ser habitual en ell, esmenta gràficament i amb molta precisió aquesta idea: "*En esta sociedad, que había multiplicado los lazos de dependencia, todo jefe —y Dios sabe cuántos eran— deseaba ser un juez. Porque sólo el derecho de juzgar permitía mantener eficazmente en el deber a los subordinados, y, evitando que se sometieran a las resoluciones de tribunales extraños proveía el medio más seguro para, al mismo tiempo, protegerlos y dominarlos*", pàg. 378. Vegeu també Esteban SARASA SÁNCHEZ, *Sociedad y conflictos sociales en Aragón...*, pàg. 131-178, on l'autor, en definir l'abast de la justícia dominical, afirma que "*los siervos sometidos a vasallaje en los dominios señoriales quedaban definidos, al menos, por dos determinantes principales:*

D'altra banda, hi ha una clara intencionalitat econòmica en aquestes actituds, ja que la seva assumpció porta associada tot un seguit de beneficis econòmics —també sancionats per la llei i, en conseqüència, totalment legals en la lògica interna del sistema feudal— que engrandeixen el gruix, ja de per si considerable, de les rendes de la classe feudal⁴. No estem en condicions de poder quantificar l'import global de les rendes de la baronia de Queralt obtingudes a través de l'exercici jurisdiccional, però pensem que les multes, les sancions, les penyores, les confiscacions i els drets derivats d'aquesta activitat havien de representar un percentatge important dels ingressos

la dependencia directa y personal del señor como suprema autoridad y el sometimiento al tribunal señorial sin poder recurrir a ninguna otra justicia ni trasladarse libremente a otro señorío que le pudiera ofrecer mejores garantías de seguridad para él y los suyos o, ya no digamos, mejores condiciones de trabajo y de subsistencia", pàg. 134. En aquest mateix sentit l'autor destaca que "por el mero y mixto imperio, el señor alcanzaba el poder y la autoridad necesarios para gobernar y juzgar dentro de sus tierras, sujetando al siervo de la gleba cada vez más con los lazos de dependencia avalados por las leyes", pàg. 138. Som conscients que l'exemple d'Aragó mostrat per Esteban SARASA no ha de ser aplicable directament al cas que ens ocupa, però, tot i això, creiem que és important considerar l'abast extrajudicial que aquestes potestats atorgaven al titular de domini i la idea que l'autor ofereix sobre la pressió social que a través de l'exercici de la justícia s'exerceix sobre els camperols.

⁴ Marc BLOCH, *La sociedad feudal*, pàg. 378, també destaca l'aspecte econòmic de la jurisdicció dominical: "Este derecho era además lucrativo en esencia. No sólo comportaba la percepción de multas y gastos de justicia, así como los ingresos fructuosos de las confiscaciones; más que otro cualquiera, favorecía esa transformación de las costumbres en obligaciones, de la que los amos sacaban tan grande provecho". Sobre aquesta qüestió vegeu també alguns dels exemples aportats per Pau VICIANO, *Catarroja: una senyoria a l'horta de València en l'època tardomedieval*. Publicacions de la Biblioteca i l'Arxiu de Catarroja, Catarroja, 1990, pàg. 75-78, on es parla de la lluita competencial entre els senyors de Catarroja i els oficials reials per aconseguir els suculents beneficis del *mer i mixt imperi*. A Catarroja, segons l'autor, tot i que els senyors tenien només els drets de la baixa justícia, les rendes generades per aquests són considerades com a manifestacions de la pressió feudal sobre els camperols: "Normalment, però, el senyor catarrojà només comptava amb les multes derivades de l'exercici de la baixa jurisdicció. Les rendes que produïa a la senyoria serien molt secundàries en comparació a les particions de fruits, però el seu muntant podia arribar a ser molt oneros per als llauradors. Prova d'això és que no sempre podien afrontar el pagament de les multes i havien de lliurar penyores". *Ibid.* pàg. 76. Sobre aquestes qüestions —la potestat del senyor i els aspectes econòmics i fiscalitzadors— també hi incideix Ferran GARCIA-OLIVER, *Terra de feudals*. Edicions Alfons el Magnànim, València, 1991, pàg. 79-80, que ens adverteix sobre el possible dèficit de rendes per afrontar les despeses que generava la justícia: "Cal remarcar que l'exercici d'aquestes facultats es traduïa en una modalitat afegida d'exploració fiscal no sempre rendible, des del moment que els costos del personal —Justícia, procurador fiscal, notari, escrivà i, si és necessari, botxí— superaven les recaptacions anuals dels esdeveniments". Vegeu també Antoni FURIÓ, *Camperols al País Valencià*. Edicions Alfons el Magnànim, València, 1982, pàg. 119-121 com a mostra de com actuaven jurisdiccionalment a Sueca els ordes militars. Sobre la repressió senyorial i els seus símbols al Maresme, en particular, i al Principat en general, vegeu Coral CUADRADA, «Sobre el mer i mixt imperi als senyorius feudals de la Catalunya Vella (segle XIV)», a *Mayurqa* (Homenatge a Álvaro Santamaría), vol. I, núm. 22, Revista del Departament de Ciències Històriques i de les Arts de la Universitat de les Illes Balears (UIB), Palma, 1989, pàg. 199-211, i també Coral CUADRADA, *El Maresme medieval: hàbitat, economia i societat, segles X-XIV*. Caixa d'Estalvis Laietana, Ed. Rafael Dalmau, Barcelona, 1988, sobretot les pàg. 137-143.

senyoriales, sense descuidar la incidència que podien suposar en unes economies camperoles generalment —tot i que no sempre— força malmeses.

Així doncs, durant el període que ens ocupa (la primera meitat del segle XV), els titulars de la baronia de Queralt ja estaven força acostumats a usar el màxim grau de potestat judicial que, com a senyors feudals, els permetia el sistema legal vigent al Principat.

Una mostra del que acabem de dir s'evidencia amb claredat en la documentació de l'època. Segons una donació feta el 1402 per Pere de Queralt a favor del seu fill Pericó, que en aquell moment s'entreveia com el teòric successor al capdavant de la baronia, el beneficiari rep la totalitat dels territoris de la senyoria: "*Nostram villam Sancte Columbe de Queralto et castra nostra atque loca de Queralto, de Aquilone, de Bordello, de Montesuperbo, de Rourich et de Rochafort, que sunt de dicta nostra baronia de Queralto*". En el document s'esmenta amb claredat el tipus de jurisdicció que la família detenta sobre aquest territori: "*Omnimoda iurisdictione civili et criminali, alta et baxia, et cum mero et mixto imperio, et alia quecumque nobis pertinenti et spectanti et pertinere et spectare at spectare debereti quovis iure, titulo sive causa, usu aut consuetudine vel alia in eiusdem villa, castris sive locio et quolibet ipsorum et in hominibus et feminabus*"⁵. A través d'aquesta fórmula, els Queralt es reservaven tota la jurisdicció de caire civil i, encara més preuada, també la de caire criminal, sobre la totalitat de l'espai feudal de la baronia⁶.

Pocs anys més tard, un altre document ens aporta noves dades, en aquest cas molt més precises, sobre el funcionament de la justícia senyorial dins la baronia. Un capbreu del terme del castell d'Aguiló⁷ redactat entre els anys 1417 i 1426 defineix perfectament quines eren les atribucions judicials dels Queralt i els seus adeptes, així com el repartiment que es feia entre ells de les

⁵ AHT, Fons Notarial de Santa Coloma de Queralt, núm. 8.651.

⁶ A la Corona d'Aragó resultava freqüent, sobretot a la baixa edat mitjana, l'acaparament, per part de certs sectors de la noblesa, de l'anomenada plena jurisdicció (*omnimodam jurisdictionem altam et baxam*, segons les Corts de Barcelona de 1283), comportament que no sembla que sigui freqüent a altres territoris on el monarca acostuma a reservar-se l'alta jurisdicció. Com a comparació, podem dir que, relativament a prop de la baronia de Queralt, al castell de Rocallaura, l'abadessa del monestir de Vallbona de les Monges també exercia aquestes jurisdiccions sobre els residents al terme, tal com ha demostrat Caterina ARGILÉS, «Paisatge, societat i organització del territori a Rocallaura (Urgell) al segle XV», a *Espai/Temps. Paisatge i societat a la Plana de Lleida a l'Edat Mitjana*, Quaderns del Departament de Geografia i Història, Universitat de Lleida, Lleida, 1993, pàg. 83-113, sobretot, pàg. 110. Al Maresme, en canvi, s'alternen cronològicament les dues possibilitats, segons Coral CUADRADA, *El Maresme medieval...*, pàg. 137-143.

⁷ ACA, Diversos Patrimoniales. Casa Queralt, núm. 56.

Detall d'un retaule castellà del segle XIV, en el qual s'observa un camperol que està sent advertit pel seu senyor sobre la manera correcta de fer la sega del cereal

rendes extretes de l'exercici de la justícia. En les darreres pàgines d'aquest document, els jurats del lloc d'Aguiló responen a algunes qüestions que, sobre aquest tema, se'ls formulen:

“Item foren interrogats [els jurats de la vila] qui regeix les jurisdiccions e les exerxeix en lo dit castell d'Aguiló e en sos termes. Et digueren que el senyor major del dit castell regeix e exerceix la jurisdicció criminal en lo dit castell e en sos termes [...].

Primo qui regeix la alta jurisdicció e mer imperi del dit castell. Et digueren que lo senyor major regie e exerceix l'alta jurisdicció e criminal e mer imperi.

Item foren interrogats qui regeix la civil jurisdicció. Et digueren que los bans qui s'imposen se imposen per senyor major del dit castell. Et los preus d'aquells se departeixen per aguals parts, et la meitat és de senyor maior et l'altra meitat és de mossèn Johan de Boixadors, castlà maior. Et és emperò ver, segons digueren, que la coherció e exemció dels dits bans en les pagesies se pertany al castlà mayor, e en los altres a senyor mayor qui [...]”⁸.

Item interrogats qui fa les empires en lo dit castell. Et digueren que lo batlle del castlà mayor fa les empires e acostumat fer aquelles. Emperò no exeque sinó senyor mayor, qui acostume de prendre aquells qui aquelles trenquen.

Interrogats qui fa les exequions en lo castell desús dit. Et digueren que en les pagesies fa et és acostumat fer les exequions lo castlà mayor; en les coses emperò comunals o en les quals ha terres qui es tenen per abdosos se fa la exequió per los batlles del senyor mayor he del castlà mayor. Et axí mateix se fa com se han a fer penyores en los comunals que la exequió d'abdosos se fa per abdosos los batlles de senyor e de castlà mayor”⁹.

Tal com declaren els jurats i els prohoms del terme d'Aguiló i tal com hem pogut veure en el document de donació del 1402, Gaspar de Queralt, com havien fet els seus predecessors¹⁰ i com continuaran fent-ho durant anys els seus descendents, es reserva l'exercici de l'alta justícia, el “mer imperi”, és a dir, la potestat de jutjar tots aquells processos i totes aquelles causes que

⁸ Il·legible a causa de l'estat de conservació del document.

⁹ ACA, Diversos Patrimoniales. Casa Queralt, núm. 56, 112r-113r.

¹⁰ A través de mossèn Joan SEGURA i VALLS, *Història de Santa Coloma de Queralt*. Santa Coloma de Queralt, 1971 (2a ed.), pàg. 103-110, coneixem la causa duta a terme contra el jueu Abraham Isaac, que presidí Dalmau de Queralt mateix l'any 1378. En aquest procés, l'acusat és sotmès a tortures (“posar en qüestions”, segons el cronista colomf) per tal de fer-lo declarar. Aquesta és només una petita notícia sobre la potestat sancionadora de Queralt.

poguessin ser sentenciats amb la pena capital, la mutilació de membres, el bandejament, etc.¹¹ i que esdevinguessin dins el terme baronial¹². No creiem que sigui desproporcionat, per tal de concebre millor l'abast de les sancions i les penes imposades pels feudals, aportar una dada oferta per Esteban Sarasa Sánchez¹³ segons la qual l'exercici de l'alta justícia era entès, el 1431, com el dret d'aplicar, per part del senyor, “*su propia justicia a los delinquentes mediante la sección de los miembros del cuerpo del condenado por el tribunal señorial, según la pena impuesta (manos, oreja, nariz, brazos, pies, etc...), y pudiendo incluso quitar la vida si así se determinaba en el proceso y era merecedor el vasallo de la pena capital*”. Pel que fa a l'aplicació

¹¹ Coral CUADRADA, «Sobre el mer i mixt imperi...», relaciona la majoria de delictes i crims públics que s'atribueixen al mer imperi, segons els arbitraments produïts entre 1304 i 1377: “Les majestat, falsa moneda, adulteris, bausia, homicidi —amb armes i amb verí— parricidi, furts i apropiament de diner públic, falsificació o ocultació testamentària. Actes de força o violència amb armes, comprar o vendre vegueries, batllies i altres oficis públics per diner. Sostracció de diners pels oficials en concepte de llur ofici o en concepte de falsetat d'escriptures, crims de sospitació de tutors, prevaricacions, furts privats importants, furts majors o menors comesos per hostalers, amos de naus, nauers, mariners o estrangers. Lladres de camins, injúries i libels famosos, pintures i cançons que portin infàmia, violació i trencament de sepulcres, rebre criminals, bandejats o donar-los qualsevol ajuda. Crim de stabilionatus o vendre una cosa venuda amb anterioritat, destrucció de mercaderies o vitualles. Arrencament o mutació de termes de castells, parròquies o viles, alterar moneda o falsificar mesures. Agressions personals de les quals pugui venir la mort, mutilació de membres o pèrdua del seny, ferides en general i persecucions que provoquin vessament de sang, blaus i «tocament de nas» —bufets— que facin sortir sang”, pàg. 201.

¹² Segons la concepció legalista exposada per Luís GARCÍA de VALDEAVELLANO, *Curso de historia de las Instituciones españolas. De los orígenes al final de la Edad Media*, Alianza Editorial, Col·lecció Alianza Universidad Textos/53, Madrid, 1986 (3a edició), pàg. 580-581, s'entén com a mer imperi (*merum imperium*) “*al poder de juzgar no compartido con ninguna otra jurisdicción (merus=puro, sin mezcla), que comprendía la facultad de imponer las penas de muerte, de mutilación [...], de destierro [...] y de reducción de servidumbre, o sea, la facultad de entender en las causas por los delitos castigados con dichas penas, cuya imposición competía a quién estaba investido de la alta jurisdicción, la cual se hizo así equivalente a mero imperio*”.

¹³ Esteban SARASA SÁNCHEZ, *Sociedad y conflictos sociales en Aragón...*, pàg. 155. Vegeu, tot i que també pel cas aragonès, els articles del mateix autor, «La condició social de los vasallos de señorío en Aragón durante el siglo XV. Criterios de identidad», a *Aragón*, II, 1979, pàg. 203-244; «Notes sur la condition des vassaux seigneuriaux dans le Royaume d'Aragon aux XIVE et XVE siècles», a *Le Moyen Age*, 1980, pàg. 4-47. D'altra banda, i fent referència al Principat, vegeu, novament, Coral CUADRADA, «Sobre el mer i mixt imperi...», pàg. 201, que atribueix al mer imperi les penes de mort, mutilació, desterrament, fustigament, exposició al costell, a més de poder “*fer córrer als malfactors la vila o terme amb estovament i empresonament, així com imposar les penes que cregués convenients, segons els delictes comesos, amb la possibilitat de reduir les penes corporals a multes pecunàries, a voluntat del feudal*”, pàg. 201. També fa referència a aquestes qüestions Carlos LALIENA, *Sistema social, estructura agraria y organización del poder en el bajo Aragón en la Edad Media (siglos XII-XV)*. Instituto de Estudios Turolenses. Diputación de Teruel, Teruel, 1987, pàg. 276-277.

d'aquestes sancions al Principat, els exemples també són abundants¹⁴ i, tal com es recorda a l'Usatge XCIV¹⁵, les mutilacions de tot tipus de membres, les tortures reiterades, les vexacions de qualsevol mena, els empresonaments en condicions infrahumanes i les penes a mort eren algunes condemnes habituals en l'aplicació de la justícia senyorial. Són aquestes mateixes atribucions les que es reserven els Queralt dins la seva baronia quan mencionen en la documentació el seu dret a exercir l'alta justícia. Com a representació d'aquesta jurisdicció senyorial era freqüent l'aixecament de forques i costells dins el terme castral o en els límits de la senyoria, senyal inequívoc de l'exercici coactiu i repressor dels senyors i, alhora, advertiment per als forans de la vigència del “mer imperi” dins el territori. Tot i que en el cas de la baronia de Queralt no tenim notícies sobre l'aixecament d'aquests símbols de repressió, no descartem que existissin, tal com apareixen, per exemple, al Maresme¹⁶.

Però paral·lelament a l'alta justícia criminal —monopolitzada exclusivament pel titular de la senyoria— es desenvolupa la baixa justícia, la de caràcter civil, l'anomenat “mixt imperi”, molt més quotidiana i freqüent¹⁷ i

¹⁴ Vegeu, entre altres, el treball de Josep M. FONT RIUS, “Mero y mixto imperio”, a *Diccionario de Historia de España*, II, Madrid, 1968, p. 1024, i l'obra de M. Teresa FERRER i MALLOL, “El patrimoni reial i la recuperació dels senyories jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV”, a *Anuario de Estudios Medievales*, VII, 1970-1971, pàg. 351-491, sobretot la pàg. 360.

¹⁵ *Usatges de Barcelona: El codi a mitjans del segle XII*, de Joan Bastardas. Barcelona, 1984. Segons diu Coral CUADRADA, *El Maresme medieval...*, pàg. 138, les penes a les quals fa referència l'usatge són: el trencament de peus i mans (*truncare pedes et manus*), arrencar els ulls (*thahere oculos*), empresonar per llargues durades (*tenere captos in carcere longo tempore*), fins a arribar a l'execució penjant el cos del condemnat (*corpora pendere*).

¹⁶ Coral CUADRADA, *El Maresme medieval...*, pàg. 139, documenta fins a un total de sis forques al terme del castell de Sant Vicenç, moltes d'aquestes situades precisament en les llindes del terme. Pel que fa als costells, eren una mena de pals o columnes de pedra o fusta on es lligava el condemnat per tal de pegar-li amb fustes o fuetjar-lo; generalment eren situats en llocs ben visibles dels nuclis de població del domini per tal que l'escarment fos presentiat per tots els membres de la comunitat. Vegeu el que la mateixa autora ens diu a les pàg. 141-142.

¹⁷ Les causes pròpies del mixt imperi eren: “Reclamacions per restitució *in integrum*, a favor de menors, ciutats o viles, esglésies, incapacitats i absents en servei de la república, per guerra, captiveri o legació. Nomenaments de tudors i curadors, tant de menors o pubills com de bojós, absents i herències jacents. Rebre fermes de dret, emancipacions, insinuació de donacions, autoritzar vendes de béns vacants, declaracions de benevisos, bans d'hortes i vinyes, baralles encara que fossin amb exhibició d'armes, mentre no hi hagués cap mort o ferit, els ribatges en lloc de mar, i la coerció civil en general en reclamacions patrimonials i dineràries. Alguna vegada, no sempre, hom desglossa del mixt imperi el que en deien jurisdicció simple, com les causes pecunàries entre persones privades sobre deutes, predis, cases, masos, camps i vinyes, préstecs, comandes, dipòsits, comodats, compravendes, lloguers, establiments o altres contractes, accions processòries, hipotecàries, reals, mixtes i gestió de negocis aliens”. Coral CUADRADA, «Sobre el mer i mixt imperi...», pàg. 201.

on, tal com mostra la documentació, hi participen també altres membres de la classe dirigent de la baronia¹⁸. Els bans dominicals del castell d'Aguiló, tot i ser proclamats per Gaspar de Queralt, aportaven beneficis econòmics que es repartien entre aquest i el castlà major de la vila, Joan de Boixadors. Tant les confiscacions de béns (*empares*), com les execucions de sentències (multes, indemnitzacions, etc.) i els beneficis que proporcionaven les penyores reclamades pel tribunal senyorial per fer front a la insolvència dels acusats, conseqüència directa de l'exercici de justícia, resten repartides entre ambdós senyors, com a conseqüència d'una divisió competencial que, com en el cas de moltes altres rendes percebudes a la baronia¹⁹, és el resultat de diversos pactes establerts entre la classe dominant.

Així doncs, l'exercici de la justícia senyorial, ja sigui de caire criminal com de caire civil, esdevé una eina de sostracció emprada amb freqüència per la classe feudal i els seus representants que reporta sumes de numerari més o menys considerables a aquests grups de poder, alhora que els permet articular de forma legal tot el sistema de relacions socials, econòmiques i personals que regeixen la vida quotidiana de la comunitat.

Però un cop definits els aspectes més teòrics de l'exercici de la justícia dominical de la baronia de Queralt, convé veure a continuació alguns exemples força il·lustratius sobre l'aplicació i el compliment d'aquesta *legalitat feudal*. Entre la documentació que hem consultat al llarg de la nostra recerca no hem topat amb cap document significatiu sobre alguna causa o procés que es dugués a terme durant el segle XV a les terres dels Queralt²⁰. No obstant això, hem recopilat algunes notícies, aportades per mossèn Joan Segura, referides a aquests aspectes jurisdiccionals i penalitzadors que palesen l'abast dels mecanismes punitius en alguns àmbits molt concrets de la vida econòmica i social de la comunitat.

Les primeres notícies que ens relaciona el cronista colomí fan referència a una pràctica força freqüent i reglamentada durant l'edat mitjana: el joc.

¹⁸ Vegeu, de nou, Luís GARCÍA de VALDEAVELLANO, *Historia de las Instituciones...*, pàg. 581, on defineix el mixt imperi com "la potestad de entender en el conocimiento y fallo de las causas civiles hasta una determinada cuantía [...] y la de imponer en lo criminal penas menores, generalmente pecunarias, lo que venía a equivaler a la esfera de competencia de la baja jurisdicción".

¹⁹ Per altres repartiments de les rendes feudals vegeu Gerard CARCELLER, "Renda senyorial i exacció sobre el camperolat de Santa Coloma de Queralt (segle XV)", a *Recull*, núm. 3, Associació Cultural Alt Gaià, Santa Coloma de Queralt, 1995, pàg. 27-46.

²⁰ Tret dels documents citats anteriorment a les notes núm. 5 i núm. 7.

Dins d'aquest context, la penalització de comportaments i actituds «il·legals» relacionades amb el joc resta estretament vinculada a la monopolització que els titulars del gran domini (o aquells a qui les havien establert) feien d'aquesta activitat. Tot i que aquestes qüestions ens desviarien de l'objectiu d'aquest article i ens portarien directament a analitzar un altre dels àmbits de *rapinya* senyorial (el dels monopolis) i més concretament les estratègies dels senyors per treure un profit econòmic d'una sèrie d'activitats, en aquest cas, totalment desvinculades de qualsevol caràcter productiu, no voldríem deixar escapar l'ocasió per destacar breument algunes notícies que evidencien la reglamentació legal que tenien aquestes activitats. L'any 1297, Pere d'Igualada, habitant de Santa Coloma, promet solemnement a Pere de Queralt no exercir cap activitat relacionada amb el joc ni induir-hi ningú i es compromet en cas d'incompliment a satisfer al senyor una multa de 560 sous²¹. Aquell mateix any, un tal Barberà manifesta la mateixa intenció amb pena de 60 sous o, en cas d'insolvència, l'amputació d'un peu²². I finalment, un any més tard, el 1298, Bartomeu Gasol fa una promesa molt semblant, en aquest cas, amb una pena de 50 sous²³.

No es tracta pas de prohibir l'exercici del joc sinó més aviat dur a terme un control estricte sobre aquesta activitat, un control que més que cap altra cosa significa una fiscalització i una font de renda. Sabem, per exemple, que l'any 1277 Pere de Queralt va establir a perpetuïtat el jueu Vidal en les taules de daus de la vila “amb la condició que ningú s'atreveixi a tenir taulell en la dita vila i el seu terme si no és amb el permís vostre”. A canvi, el jueu es comprometia a tenir ben proveïts els espais destinats al joc i a satisfer un cens anual d'una lliura de cera. Alguns anys després, el 1303, Pere de Queralt arrenda a Bernat de Claret la tafona de Santa Coloma, per un preu de 400 sous, perquè fos allí i en cap altre lloc on es duguessin a terme “jocs de resca, altilena, rifes, daus, etc. [...]”, establint-se (el que més ens interessa en aquest sentit) multes de 20 sous a aquells que juguessin fora del recinte²⁴.

En els casos que acabem d'esmentar, la imposició i la percepció de multes i sancions (algunes realment desmesurades) depèn exclusivament dels Queralt i sanciona intencionadament, tal com ja hem dit, no pas

²¹ Mossèn Joan SEGURA i VALLS, *Història de Santa Coloma...*, pàg. 146, sense cap referència d'arxiu. Una quantitat, sense cap dubte, molt rellevant.

²² *Ibíd.*, pàg. 146, l'autor ho esmenta amb mostres d'astorament: “Si no ho compleixo, que em costi 60 sous o un peu” (tallar un peu?).

²³ *Ibíd.*, pàg. 146.

²⁴ *Ibíd.*, pàg. 115 i 149.

l'activitat lúdica en si mateixa, que com acabem de veure en les concessions de taules de joc resta totalment permesa, sinó l'exercici d'aquestes activitats fora dels recintes i els espais condicionats pel mateix senyor per a tal finalitat. D'aquesta manera, el joc esdevé un monopoli més dels titulars de la senyoria amb tota una legislació punitiva al seu voltant clarament relacionada amb l'exercici de la justícia senyorial²⁵.

A banda de la reglamentació establerta per les lleis senyorials i les multes derivades de l'incompliment de les "ordenances" feudals relacionades amb els monopolis, mossèn Joan Segura aporta altres notícies significatives sobre un altre tema relacionat directament amb l'exercici de la justícia: el pagament de certes sumes de diners en concepte d'absolució. Així, el 1299, A. de Falconer, procurador dels nobles de Queralt, atorga un instrument d'absolució a favor d'un tal Bord Soler sobre "totes les accions, demandes i peticions reials i personals, civils i criminals que poguéssim fer contra vós per causa de la baralla que tinguéreu amb A. d'Osona i per les ferides causades en ella", alhora que percep, per aquesta acció, un centenar de sous²⁶. El mateix Gaspar de Queralt, l'any 1420, atorgà una amnistia general a tots els habitants de Santa Coloma acusats de qualsevol "delicte, excés o malifeta, tant civil com criminal, sense distinció de jueus i cristians"²⁷, desconeixent si, en aquest cas, s'hagué o no de satisfer algun pagament per beneficiar-se d'aquesta gràcia.

Finalment, hem d'assenyalar que també les qüestions d'ordre públic entre els membres de la comunitat eren un motiu punible i penalitzable. Els aldarulls, les baralles, els desordres, les discussions públiques, etc. podien comportar multes i penes de lliure imposició per part dels senyors de la baronia. Tenim coneixement que l'any 1309, el jueu Cresques, batlle de Santa Coloma per Pere de Queralt, reconeix haver rebut de Jusef Nisim, un jueu de la mateixa comunitat, un total de 100 sous "que devíeu al dit noble per la baralla que hi hagué entre vós i Astruc Misale"²⁸.

Som conscients que els exemples que hem extret de l'obra de mossèn Joan Segura són tan sols una part insignificant del conjunt de causes i

²⁵ Possiblement actituds semblants caracteritzaven altres activitats, en aquest cas productives, com ara la moltura de grans fora del molí senyorial, la cocció del pa prescindint dels forns de titularitat dominical, la reparació d'eines sense portar-les a la farga, la compra de carn en altres llocs que no fossin les taules dels carnisers autoritzades pel senyor, etc.

²⁶ *Ibid.*, pàg. 147.

²⁷ *Ibid.*, pàg. 198.

²⁸ *Ibid.*, pàg. 150-151.

processos que es van dur a terme al llarg de l'edat mitjana a la baronia de Queralt. Però tot i no ser un nombre prou significatiu de notícies sí que ens permeten il·lustrar la importància de l'exercici jurisdiccional per part dels senyors del gran domini i la importància de les rendes que aquestes activitats podien aportar en les seves economies (com també, cal no oblidar-lo, els efectes negatius que podien produir en les dels reus, els condemnats, els inculpatos i els processats així com també en les de les seves respectives famílies). En el fons, la classe feudal tenia plena consciència del valor i la significació d'aquests mecanismes, tal com demostra el notari que presencià el procés del 1378 contra Abraham Isaac, qui, segons mossèn Joan Segura, afirma que el procés havia de servir “per poder castigar amb la deguda pena tals excessos perquè serveixi d'escarment i de terror als altres que volguessin cometre semblants atemptats contra la propietat aliena”²⁹.

Així doncs, la detenció del dret a exercir la justícia civil i criminal comporta per als titulars del gran domini i, en menor mesura, per als altres membres destacats de la classe feudal —com hem pogut veure en el cas de Joan de Boixadors o dels batlles locals de Santa Coloma—, la consecució i la consolidació d'un altre mecanisme que incrementa el gruix de les rendes de què disposava la classe dominant, ja de per si considerable. No és aquest el moment de repassar ni d'analitzar el gruix d'exaccions que requeia sobre el camperol medieval: des de la satisfacció del delme i la primícia o el pagament de censos proporcionals i/o fixos sobre la terra fins a altres exaccions com poden ser fornatges, drets de moltura, o questes, sense oblidar-nos de les prestacions en forma de treball o altres arbitriarietats diverses. Gairebé amb tota seguretat la detenció de “mer et mixt imperi” suposava una porció que calia tenir en compte del volum total de renda senyorial³⁰ i, al mateix temps, la seva existència reconeixia implícitament l'enorme potestat de què gaudien els senyors. A través d'aquest mecanisme els titulars d'aquests espais feudals (i els seus agents executors) consolidaven jurídicament, amb el sancionament legal i la conseqüent obligatorietat d'acceptació més o menys forçada de la llei, una situació d'extorsió econòmica i de dominació social sobre la comunitat de dependents.

²⁹ *Ibid.*, pàg. 104.

³⁰ Vegeu Coral CUADRADA, «Sobre el mer i mixt imperi...», pàg. 200, on les rendes es qualifiquen com “en extrem lucratives per als senyors”, i se'n destaca “la utilitat i el guany que li reportaven els drets judicials”. De fet, com també esmenta l'autora, el gran nombre de causes, litigis i conflictes produïts entre els senyors al llarg de l'edat mitjana al voltant d'aquestes qüestions denota la transcendència (i, naturalment, el valor pecunari) que van adquirir.